

ETELÄ-SAVON
MAAKUNTALIITTO

Moderni arkkitehtuuri Etelä-Savossa

Taustaselvitys 1.3.2018

Laura Vikman

Julkaisutiedot

Julkaisija:

Etelä-Savon maakuntaliitto
Mikonkatu 5, 50100 Mikkeli
puhelin 015 321 130
email kirjaamo@esavo.fi
faksi 015 321 1359

Kotisivu:

www.esavo.fi

Kansikuva: Konsertti- ja kongressitalo Mikaeli,
Sanna Poutamo, Etelä-Savon maakuntaliitto

Raportti:

Moderni arkkitehtuuri Etelä-Savossa
taustaselvitys

SBN 978-952-5932-49-2 (verkkojulkaisu)
ISSN 1455-2930

Mikkeli 2018

SISÄLLYSLUETTELO

	sivu
JOHDANTO	1
MODERNIN RAKENNUSPERINNÖN INVENTOIMINEN	1
MODERNIN ARKKITEHTUURIN PÄÄPIIRTEET 1939-1990	2
Funktionalismin 1930-luku	2
Sodan ja sen jälkeinen rakentaminen	3
Terveystieteiden uudistaminen	6
Kirkko ja vapaa-aika	7
Metsäteollisuuden rakennusperintö	11
Kaupungistuminen ja rakennustekniikan kehittyminen 1960-luvulla	12
Rationalismia ja betonielementtirakentamista 1970-luvulla	14
Nousukausi ja postmodernismi 1980-luvulla	15
ETELÄ-SAVOSSA TEHDYT SELVITYKSET JA LISÄSELVITYKSIEN TARVE	17
KOhteiden arviointiprosessi ja -kriteerit	18
JOHTOPÄÄTÖKSET	19
KIRJALLISUUS- JA LÄHDELUETTELO	20

JOHDANTO

Taustaselvityksen tavoitteena on laatia kokonaiskuva Etelä-Savon modernista arkkitehtuurista vuosien 1939–1990 välisenä aikana. Työssä koottiin maakunnassa tehdyt selvitykset ja niiden pohjalta pyrittiin tunnistamaan modernin rakennusperinnön ominais- ja erityispiirteet. Taustaselvityksen lähdetaineistona on käytetty kuntien laatimia kulttuuriympäristöselvityksiä, rakennushistoriaselvityksiä sekä Etelä-Savon kulttuuriperintötietokannan (ESKU) tietoja. Aineiston perusteella on laadittu taulukko inventoidusta modernin rakennusperinnön alueista ja kohteista, jotka on rakennettu vuosien 1939–1990 välisenä aikana Etelä-Savossa.

Taustaselvitys on laadittu pohjatyöksi maakunnalliselle modernin rakennusperinnön inventoinnille. Selvityksen on laatinut FM Laura Vikman. Työtä on ohjannut Etelä-Savon maakuntaliitosta ympäristöpäällikkö Sanna Poutamo ja Etelä-Savon elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksesta kulttuuriympäristöasiantuntija Laura Hesso. Raportti on laadittu joulukuussa 2017 ja tammikuussa 2018.

MODERNIN RAKENNUSPERINNÖN INVENTOIMINEN

Suomen rakennuskannasta noin 80% on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen. Moderni rakennusperintö ilmentää yhteiskunnan kasvua ja kehitystä sekä siihen liittyviä ilmiöitä. Aikakauden rakennusperinnön tutkimukselle on tarvetta, sillä aiempaa tutkimustietoa on vähän. Nuoreen rakennuskantaan kohdistuu suuret muutos- ja purkamispaineet, joten on tarpeellista selvittää mitä rakennuskannasta tulee vaalia ja säilyttää. Modernin rakennusperinnön arvottamisessa keskeiseksi on noussut arvojen kirjallinen perusteleminen, sillä kohteisiin ei voida suoraan soveltaa ikäkriteeriä. Nuoren rakennuskannan arvottamisessa tulee huomioida kohteisiin liittyvät ilmiöt sekä tunnistaa rakennuksien ominaispiirteet. Modernin rakennusperinnön arvioinnissa tarkastellaan esimerkiksi rakennuttamisen yhteiskunnallisia taustatekijöitä, rakennustekniikkaa ja arkkitehtuurin ilmiöitä.

Valtakunnallista tietoa modernista rakennuskannasta on tuotettu Museoviraston koordinoimassa *Rakennettu hyvinvointi* -teemahankkeissa¹. Tutkimissa keskitytään rakennettuihin kulttuuriympäristöihin ja ilmiöihin, kuten kaupungistumiseen ja terveydenhuollon uudistuksiin. Hankkeen teemoina ovat koulurakentaminen, liikuntaympäristöt, seurakunnat, terveydenhuolto-rakentaminen ja kaupunginarkkitehdit. Laajempia modernin rakennusperinnön inventointihankkeita on toteutettu muun muassa Keski-Suomen museon ja Päijät-Hämeen maakuntamuseon toimesta.

¹ Museovirasto "Rakennettu hyvinvointi" URL-osoite:
http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/rakennettu_hyvinvointi

MODERNIN ARKKITEHTUURIN PÄÄPIIRTEET 1939-1990

Funktionalismin 1930-luku

Kansainvälisen funktionalismin keulakuvaksi nousi sveitsiläinen arkkitehti Le Corbusier 1920-luvulla. Le Corbusierin mukaan rakennuksissa tuli olla betoninen pilari-laatta-järjestelmä, jossa pystypilarit ja vaakatasossa olevat laatat kannattivat rakennusrunkoa. Rakennuksen julkisivuista ei enää tehty kantavia rakenteita, jolloin nk. vapaat julkisivut mahdollistivat epäsymmetriset ja kaarevat muodot arkkitehtuurissa. Funktionalismin tunnuspiirteitä ovat myös nauhaikkunat ja oleskeluun soveltuva tasakatto. Le Corbusier mukaan rakennus tuli nostaa pilareille, jolloin rakennuksen alle pystytettiin tekemään parkkipaikka tai vastaavasti jatkaa pihan viheraluetta².

Suomessa omaksuttiin nopeasti funktionalismin suunnitteluperiaate, mutta lama viivästytti rakentamista pitkälle 1920-luvun loppupuolelle saakka. Arkkitehtuurin keskiöön nousi pienasuntojen suunnittelu 1930-luvulla. Materiaalivalinnoissa ja rationaalisessa sisätilojen suunnittelussa siirryttiin samalla pelkistetympään tyyliin. Rakentamisessa sovellettiin massatuotantoa ja standardointia. Samoihin aikoihin rakennettiin runsaasti osuuskauppoja, joiden arkkitehtuuriksi vakiintui funktionalismi (funkkis). Osuuskaupan rakennuttama myymälä oli usein ensimmäinen moderni rakennus kunnissa sekä pienemmissä kaupungeissa.

Matkailua edisti lentoliikenteen kehittyminen ja tieverkostojen paraneminen 1920- ja 1930-luvuilla. Linja-autoliikenne kasvoi 1920-luvulla ja linja-autoasemaverkosto luotiin 1930-luvulla. Arkkitehti Martti Välikangas suunnitteli Mikkelin linja-autoaseman vuonna 1934 ja Pieksämäen linja-autoaseman (purettu) vuonna 1947. Välikankaan vuonna 1947 suunnittelema Savonlinnan linja-autoasema ei toteutunut. Tieliikenteen myötä huoltoasemat yleistyivät kaupunkikuvassa³.

² Standertskjöld 2008, 22.

³ Salmela 1998.

Kuvassa Pieksämäellä sijaitseva Sepposen asuin- ja liikerakennus vuodelta 1939. Arkkitehti Pekka Saareman suunnittelema rakennuksessa näkyvät funktionalismin piirteet eli vapaa julkisivu, tasakatto, nauhaikkunat (erkkereissä) ja sileä rappaus. Rakennukseen on myöhemmin rakennettu lisäsiipi.

Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Mikkelin Suur-Savon Osuuskaupan entinen liike- ja asuinrakennus vuodelta 1941. SOK:ssa työskennellyt arkkitehti Erkki Huttunen tuli tunnetuksi nk. osuuskauppafunkkiksesta. Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Itä-Suomeen funktionalismi levisi Viipurissa vaikuttaneiden arkkitehtien kautta, mutta tyyli omaksuttiin nopeasti myös kansanrakentamiseen (ns. kansanfunkkis). Etelä-Savossa funktionalismi näkyi erityisesti savolaissyntyisen arkkitehti Martti Välikankaan arkkitehtuurissa. Kaupunkisuunnittelussa ihan- teena oli valoisa ja viheralueiden täyttämä kaupunkitila. Pieksämäen keskus- ta on edustava esimerkki 1930-luvun kaupunkisuunnittelusta, jossa on säi- lynyt useita funktionalistisia sekä myöhäisfunktionalistisia asuin- ja liikera- kennuksia.

Kuvassa Mikkelin säästöpankki vuodelta 1942. Arkkitehti Martti Välikankaan suunnittelemassa funkkisirakennuksessa on käytetty terrasti- eli jalorappausta. Julkisivun terrastilla ja tummalla graniitilla haluttiin luoda vaikutelma vauraasta pankkirakennuksesta.
Kuva: Laura Vikman 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Sodan ja sen jälkeinen rakentaminen

Välirauhan (1940–1941) aikana aloitettiin pommituksissa tuhoutuneiden ra- kennuksien jälleenrakentaminen sekä puolustuslinjojen toteuttaminen. Sal- palinja on toisen maailmansodan aikainen merkittävä linnoitusketju, jonka keskeiset eteläsavolaiset osat sijaitsevat Puumalansalmessa, Puumalantien varrella sekä Kerimäen Raikuun kanavan alueella. Salpalinjan tuntumaan ra- kennettiin miehistöparakkeja sekä upseereille tarkoitettuja asuinrakennuksia. Upseeri- ja aliupseerikylät toteutettiin arkkitehti Elsi Borgin laatimien tyyppi- talopiirustuksien mukaan. Sodanaikaiseen rakennusperintöön kuuluvat hävit- täjälentokonehallit, jotka sijaitsevat Mikkeliissä ja Joroisilla.

Mikkelin Karkialammen varuskunta-alue edustaa sotienjälkeistä korpivarus- kuntaa, jossa kaupunkirakenteen ulkopuolelle rakennettuun varuskunta-aluee- seen sisällytettiin kasarmirakennuksien lisäksi yhteistiloja, kuten urheilutalo ja kappeli. Kerroksellinen kokonaisuus on pääasiassa toteutettu vuosien 1958 ja 1980 välisenä aikana. Arkkitehtitoimisto Mertaon vuonna 1980 suunnit- telema Karkialammen kappeli on maavoimien ainoa sotilaskappeli Suomessa.

Sodan aikana ja sen jälkeen rakentaminen oli keskitetty maaseudulle. Valtio tuki pienten viljelystilojen perustamista, koska maa tarvitsi kotimaisia elintarvikkei- ta. Siirtoväen pika-asutuslaki vahvistettiin vuonna 1940⁴. Jälleenrakennuskau- den (n. 1940–1952) alkaessa ensisijaisesti pyrittiin tarjoamaan asuntoja evak- koväestölle. Ennen kuin Suomessa pystyttiin käynnistämään laaja talotuotan- to, niin Ruotsin valtio lahjoitti 2000 omakotitaloa Suomelle syksyllä 1940. Etelä- Savossa Ruotsin lahjatalot (ruotsalaistalot) sijoitettiin Kalevankankaalle Mikke- liin ja Hernemäkeen Savonlinnaan. Jatkosodan jälkeen säädettiin Maanhankin- talaki siirtokarjalaisten ja rintamamiesten asuttamista varten. Etelä-Savossa on runsaasti edustavia jälleenrakennuskauden asuinalueita, joiden kokonaisuudet vaihtelevat valtakunnallisilla tyyppitalopiirustuksilla rakennetuista taloista pai- kallisten arkkitehtien tai rakennusmestarien suunnittelemiin asuinrakennuksiin.

Funktionalismin vastakohtana arkkitehtuurissa suositettiin modernia roman- tiikkaa 1940-luvulla. Suunnittelun lähtökohtana käytettiin luonnonmuotoja ja -materiaaleja, kuten puupintoja, liuskekiviä ja luonnonkiviportaita. Sodan vastareaktiona pyrittiin suunnittelussa luomaan kodikkuutta. Rakennuksen

⁴ Standertskjöld 2008, 63.

muodot vapautettiin tiukasta geometriasta. Tasakatoista luovuttiin bitumin puutteen vuoksi. Kattomuotoina suosittiin auma-, pulpetti- ja satulakattoja. Rakennuksien yksityiskohdissa, kuten ikkunoissa aloitettiin suosimaan kuusi- ja kahdeksankulmaisia muotoja. Lasin puutteen vuoksi funktionalismille tunnusomaisista nauhaikkunoista luovuttiin.

Orgaanisessa arkkitehtuurissa pyrittiin luonnonmateriaalien myötä rakennus häivyttämään ympäröivään luontoon. Samaa suunnittelulähtökohtaa käytettiin korsujen rakentamisessa. Korsujen erityispiirteet siirtyivät nopeasti siviilikäyttöön. Etelä-Savossa pehmeämpi modernismi näkyy erityisesti vapaa-ajan liittyvissä rakennuksissa. Edustavia esimerkkejä ajanjaksolta ovat Alvar Aallon arkkitehtitoimiston suunnittelema metsästysmaja *Korpikoto* (1946) Pertunmaalla, arkkitehti Jussi Lappi-Seppälän suunnittelema Pieksämäen *Partaharjun leirikeskus* (1946) ja arkkitehti Martti Välikankaan suunnittelema *Savonlinnan keskussairaalan rantasauna* (1949).

Valtio ryhtyi rahoittamaan asuntotuotantoa ja aravalaki säädettiin vuonna 1949. Jälleenrakennuskaudella tarvikepulan vuoksi seinät rakennettiin halvoista materiaaleista. Julkisivujen rappauksista tehtiin karkeaa, jolla pyrittiin peittämään pinnan epätasaisuuksia. Rappauspinnoissa suosittiin kampa- ja papurappausta. Kattojen materiaaleina suosittiin tiiltä ja erilaisia levyjä (eterniitti, asbesti, sementti), koska huopaa ja peltiä ei ollut saatavilla.

Asuntotuotannon painopiste siirtyi rintamamiestaloista kerrostaloihin 1950-luvulla. Kerrostalojen yleisilme muuttui horisontaaliseksi kerroskorkeuden madaltuessa ja ikkunoiden leventyessä. Hienovaraisen arkkitehtuurin yksityiskohdat näkyivät erityisesti parvekkeissa, jotka saattoivat olla ulokeparvekkeita, sisäänvedettyjä parvekkeita tai ns. ranskalaisia parvekkeita pelkällä kaiteella tai kukkalaatikkotasanteella. Koko julkisivun mittaiset parvekkeet alkoivat yleistymään 1950-luvulla. Kerrostalojen julkisivuissa suosittiin erilaisia rappauspintoja, kuten roiskerappausta, kammattua tai harjattua rappaus-ta. Rapattuun pintaan saatettiin yhdistää tiiltä, klinkkeriä, mineriittiä, poimupeltiä tai puuta. Betoni syrjäytti tiilen kantavana runkona 1950-luvun puolessa välissä. Esimerkiksi arkkitehti Aarne Ervin suunnittelema Pieksämäen vesitorni valmistettiin betonielementtirakenteisena vuonna 1956 ⁵.

⁵ Standertskjöld 2008, 136, 146.

Kuvassa Mikkelin Metsolankadun ruotsalaistaloja 1940-luvulta. Avokuistit muutettiin umpinaisiksi kaupunginarkkitehti Eero Jokilehdon toimesta 1940-luvulla. Kuva: Aada Mustonen 2012, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Savonlinnan keskussairaalan rantasauna vuodelta 1949. Arkkitehti Välikankaan suunnittelemassa rakennuksessa on suosittu ajalle tyypillisesti liuskekiveä ja hirsirakentamista. Kuva: Laura Vikman 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Mikkelin Poppelitiellä sijaitsevia A-taloja, jotka ovat A. Ahlström Oy:n ja Alvar Aallon yhteistyössä kehittämiä teollisesti esivalmistettuja tyyppitaloja 1940-luvulta. Julkisivuihin on tehty muutoksia. Kuva: Aada Mustonen 2012, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Savonlinnan Inkerikylän asuinrakennuksia. Alueella on arkkitehti Veikko Larkaksen, arkkitehti Erik Bryggmanin ja Puutalo Oy:n suunnittelema tyyppitaloja. Asuinalue rakennettiin vuosina 1945-46. Kuva: Kirsti Kovanen 1984, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Arkkitehti Elsi Borgin suunnittelemissa tyyppipiirustuksilla (tyyppi A1) toteutettu aliupseeriasuinrakennus vuodelta 1940. Kuva: Laura Vikman 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Mikkelin Ahonkadun sotainvalidien asuinrakennustyyppipiirustuksilla rakennettuja asuinrakennuksia. Suunnitelmat on laatinut kaupunginarkkitehti Eero Jokilehto 1940-luvulla. Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin Savilahdenkatu 19:ssä sijaitseva asuin- ja liikerakennus on edustava esimerkki 1950-luvun kerrostalorakentamisesta. Aikakauden arkkitehtuuri on hienovaraista ja se näkyy useimmiten materiaaleissa sekä yksityiskohdissa, kuten parvekkeissa. Aikakauden rakennuksiin kohdistuu usein julkisivuremontteja, joiden myötä rakennuksen ulkonäkö muuttuu olennaisesti. Kuvan rakennuksen on suunnitellut kaupunginarkkitehti Eero Jokilehto. Kuva: Teija Ahola 2016, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Savonlinnan keskussairaalan lääkäreille rakennettu rivitalo vuodelta 1956. Kuva: Laura Vikman 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Terveydenhuollon uudistaminen

Ruotsin avustuksiin turvauduttiin myös kansanterveystyön rakentamisessa. Lähes koko maamme kattava terveystaloverkosto rakennettiin vuosien 1941–1952 välisenä aikana. Terveystalot rakennettiin tukemaan paikallista kansanterveystyötä, jonka ensisijainen palvelumuoto oli neuvolapalvelut. Kunnanlääkärintaloja rakennettiin kunnanlääkärin asunnoksi ja vastaanottotilaksi. Kunnallisia terveystaloja rahoitettiin osaksi ruotsalaisten kummikunta-avustuksilla ja yleishyödyllisten järjestöjen tuella vuodesta 1946 lähtien. Kummikunta-avustuksella perustettiin esimerkiksi Mikkelin Lähemäen lastentalo. Etelä-Savoon suunniteltiin rakennettavaksi 37 terveystaloa⁶. Terveystaloista ja kunnanlääkäreistä luovuttiin, kun Suomi siirtyi terveyskeskusjärjestelmään 1970-luvun alussa.

Keskussairaalaraki hyväksyttiin vuonna 1943. Valtion ohjaaman keskussairaalarakentamisen taustalla vaikutti hyvinvointiyhteiskunnan tavoite luoda korkealaatuinen sairaanhoito koko Suomen väestölle. Kattava keskussairaala-verkosto rakennettiin 1940-luvun ja 1970-luvun välisenä aikana. Arkkitehti Martti Välikankaan suunnitelmien pohjalta toteutettu *Savonlinnan keskussairaala* on maamme kolmas keskussairaala. Arkkitehti Välikankaan aluesuunnitelmaa jatkoi sairaalaan viereen rakennettu sairaanhoitajakoulu ja asuntolarakennus 1960-luvulla. Jälleenrakennuskauden laitosarkkitehtuuria edustaa Pieksämäen *Vaalijalan kuntoutuskeskus*, jonka on suunnitellut arkkitehti Yrjö Lindgren vuosina 1948–1966. Vaajamielishoitolaksi rakennettu kuntoutuskeskus on *Suomen Sisälähetyseuran* perustama.

⁶ Ahola 2014, liite 3.

Kuvassa Karvion terveystalo, joka on rakennettu arkkitehti Bertel Saarnion suunnittelemien C-tyyppin piirustuksien mukaan n. 1940-luvulla.
Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Virtasalmen terveystalo, joka edustaa arkkitehti Erkki Linnansalmen suunnitteleman TT2-tyyppipiirustusten mukaan rakennettua terveystaloa.
Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Anttolan terveystalo, jonka on suunnitellut arkkitehti Eero Jokilehto. Hirsirunkoinen terveystalo valmistui vuonna 1950. Anttolan kirkonmäelle on muodostunut julkisten rakennuksien keskittymä jälleenrakennuskaudella.
Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Savonlinnan keskussairaala on rakennettu vuosina 1949-1955. Arkkitehti Martti Välikankaan suunnittelemat sairaalarakennukset ovat rakennettu blokkijärjestelmän mukaan. Sairaalarakennustyyppinä blokkijärjestelmä oli suosittu vielä 1950-luvun alussa.
Kuva: Laura Vikman 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kirkko ja vapaa-aika

Kaupungistuminen ja väestönkasvu johtivat erityisesti evankelis-luterilaisia siunauskappeleiden suunnitteluun 1950- ja 1960-luvuilla. Suomessa kirkon rooli alkoi muuttumaan 1950-luvulla. Kirkkojen lisäksi rakennettiin seurakuntakeskuksia, jossa yhdistettiin jumalanpalvelukseen liittyvät tilat sekä esimerkiksi voimistelu- ja partiotilat. Mikkelin Otavan seurakuntatalo on esimerkiksi 1980-luvun seurakuntakeskuksesta, jossa yhdistettiin jumalanpalvelus sekä päiväkerho ja vesiliikunta. Mikkelin Haukivuoren seurakuntatalon laajennuksen yhteydessä rakennukseen sijoitettiin mm. poliisilaitos ja posti vuonna 1974. Savonlinnassa arkkitehti Hannu Nieminen suunnitteli kolme seurakuntakotia, jotka hän yhdisti liikerakennuksien kanssa 1980- ja 1990-luvuilla.

Jälleenrakennuskaudella vilkastui myös ortodoksikirkkojen rakentaminen, jolloin Itä-Suomeen rakennettiin 13 ortodoksikirkkoa ja 44 rukoushuonetta. Sodanjälkeinen ortodoksiarkkitehtuuri oli muotokieleltään pelkistetympää, koska tietoisesti haluttiin välttää venäläisen arkkitehtuurin vaikutteita. Kirkoissa sekä tsasounassa saatettiin käyttää keskiajalta periytyviä aiheita. Sipulikupoleita ja klassista ortodoksista tiiliarkkitehtuuria käytettiin jälleen *Uuden Valamon Kristuksen kirkastumisen kirkossa* vuonna 1975. Modernimpaa muotokieltä käytettiin vastaavasti *Lintulan Pyhän Kolminaisuuden kirkossa*. Kirkolisten rakennuksien rakentaminen harvinaistui 1980-luvulla.

Sodanjälkeisen evankelis-luterilaisen kirkon varhaiskasvatustyöhön liittyi myös leiritoiminta. Partaharjuun perustettiin *Poikien Keskuksen* leiripaikka, jonka suunnitteli arkkitehti Jussi Lappi-Seppälä vuonna 1946. Rakennukset suunniteltiin toteutuvan vaiheittain ja ensimmäisen vaiheen työt suoritettiin lähes kokonaan poikien talkootöinä. Aatteet, yhteiskunnalliset tavoitteet ja talkootyö yhdistettiin jo seurantalojen rakentamisessa 1800-luvun lopulla. Sodanjälkeinen vilkas seurantalojen rakentamiskausi oli 1940-luvun puolesta välistä 1960-luvulle saakka. Seurantalojen viereen rakennettiin usein urheilukenttä, sillä liikunta oli tärkeä osa yhdistystoimintaa. Juoksuratojen yhteydessä sijaitsevat katetut katsomot yleistyivät 1940-luvulla. Jälleenrakennuskauden jälkeen sisäurheilulajien harrastaminen siirtyi seurantaloilta urheilutaloihin. Ensimmäiset tanssilavat rakennettiin yhdistyksien ja nuorisoryhmi-

en toimesta 1800-luvun lopulla. Vapaa-ajan lisääntyminen ja sodan aikainen tanssikiellon päättyminen (1948) nostatti tanssilavojen suosiota uudelleen 1950- ja 1960-luvuilla.

Huvilakulttuuri ulottuu Etelä-Savossa 1800-luvulle. Huvilat toimivat porvareiden ja virkamiehien kesäasuntona, jotka rakennettiin pääasiallisesti laivareittien läheisyyteen. Kesämökkien rakentaminen yleistyi sotien jälkeen ja siihen vaikutti kaupungistumisen lisäksi lisääntynyt vapaa-aika sekä kasvava elintaso. Etelä-Savossa yleistyivät rantamaiseman pienet mökkiyhdykunnat, joihin rakennettiin samalla tieyhteys. Edustava esimerkki varhaisesta vapaa-ajan asuntojen rakentamisesta on Kangasniemen edustan saarille vapaasti rakennettu kesämökkialue 1940-1960-luvulla. Pienikokoiset mökit on rakennettu vaihtelevin tekniikoin ja erilaisilla materiaaleilla.

Pieksämäen Partaharjun leirikeskuksen Ristikiven kirkko on arkkitehti Jussi Lappi-Seppälän suunnittelema vuonna 1946 mutta se toteutettiin vasta vuonna 1971. Kirkon katon on taivas ja rakennusta onkin luonnehdittu maailman korkeimmaksi kirkoksi.
Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Talvisalon siunauskappeli vuodelta 1984. Siunauskappelin suunnittelusta järjestettiin kilpailu, jonka voitti arkkitehti Matti Huusari vuonna 1981.
Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Lintulan Pyhän Kolminaisuuden kirkko vuodelta 1973. Lintulan luostarialueeseen kuuluvat kirkon lisäksi asuinrakennukset ja kynttilätehdas (1988).
Kuva: Niina Uusi-Seppä 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Puumalan seurakuntatalo, jonka suunnittelivat arkkitehdit Ilmi Haapio ja Eero A. Kajava vuonna 1955. Rakennus edustaa sodan jälkeen yleistynyttä seurakuntakeskusta. Seurakuntasalin lisäksi rakennukseen suunniteltiin kerhuhuone sekä diakonissan, nuorisohjaajan ja talonmiehen asuinhuoneistot.
Kuva: Teija Ahola 2012, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Valamon Kristuksen kirkastumisen kirkko vuodelta 1975. Rakennuksen pääsuunnittelijana toimi helsinkiläinen arkkitehti Ivan Kudrjavzev. Valamon luostarialueella sijaitsevat kirkon lisäksi asuinrakennukset, kulttuurikeskus ja hotelli.
Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Savonlinnan Makkolan tanssilava edustaa 1950-luvulla elpynyttä tanssilavakulttuuria. Kerimäen luoteisen maamiesseuran rakentama tanssilava valmistui 1955. Rakennusta on laajennettu 1970-luvulla. Tanssilavan on suunnitellut arkkitehti Pertti Luostarinen. Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Enonkosken Ihmaniemen seuratalo, jonka on suunnitellut rakennusmestari Olavi Pirinen 1956. Talkootöillä valmistunut seuratalo edustaa kylien julkisen rakentamisen perinnettä. Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin Runeberginaukion urheilutalo rakennettiin (1952-53) urheiluseurojen toimesta. Helsingin olympialaiset (1952) innosti paikkakuntien urheiluseuratoimintaa, mutta urheilutalojen rakentamista tuettiin myös veikkauksella. Kuva: Laura Vikman 2016, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Savonrannan urheilukentän katsomo vuodelta 1955. Urheilukenttä on rakennettu maamiesseuran seurantaloon (1923) viereen. Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Metsäteollisuuden rakennusperintö

Vesistöjen lisäksi metsämaisema on keskeinen osa itäsuomalaista kulttuuriympäristöä. Metsäteollisuuden historiaan liittyy keskeisesti uittokanavat ja metsäkämpät. Hirsirakenteisia ja myöhemmin parakkityyppisiä kämppiä rakennettiin 1920-luvulta 1960-luvulle saakka. Kämppäelämä oli vilkkaimmillaan 1940–1950-luvulla, jolloin tehtiin sotakorvaushakkuita. Metsäkämpät tehtiin helposti siirrettäväksi, kuten esimerkiksi hirsikämpät purettiin ja uitetiin tukkien jälkeen seuraavalle työmaalle. Harvinaistuneita metsäkämppiä on tiettävästi säilynyt Hirvensalmella, Mäntyharjulla, Heinävedellä ja Jäppilässä.

Metsäteollisuus on infrarakenteiden lisäksi luonut tehdasyhdyskuntia. Mikkelin Pellosniemeeseen rakennettiin vaneritehdas arkkitehtitoimisto Toivo Korhosen laatimien suunnitelmien pohjalta 1960- ja 1970-luvuilla. Kokonaisvaltaisen suunnittelu sisälsi tehdasrakennuksien lisäksi työntekijöiden asuinalueen, ostoskeskuksen, koulun ja urheilutalon. Metsäteollisuuden kerroksellisempaa aluetta edustaa Savonlinnassa entinen Schaumanin vaneritehdas, joka aloitti toimintansa vuonna 1921 Kyrönniemessä. Tehdasalueeseen liittyy jälleenrakennuskauden asuinalue, joka on toteutettu arkkitehti Erik Bryggmanin laatiman asemakaavan mukaan. Vanhempaa kerrostumaa edustaa arkkitehti Valter Thómen laatiman kaavan mukaan toteutettu tehtaanjohtajien ja virkailijoiden asuinalue.

Kuvassa arkkitehti Erik Bryggmanin suunnittelema Schaumanin vaneritehtaan ylimestarin asuinrakennus vuodelta 1947.

Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kaupungistuminen ja rakennustekniikan kehittyminen 1960-luvulla

Suomessa tapahtui rakennemuutos maatalouden koneellistumisen myötä 1960-luvulla. Maaseudun työvoima siirtyi kaupunkeihin, joka lisäsi kaupunkien asuntotuotantoa. Lähiörakentamisen myötä kaupunkikuvaan tulivat myös ostoskeskukset. Kerrostalojen lisäksi suosittu rakennustyyppi oli matala atriumtalo. Tielinjojen oikaiseminen ja ohitusteiden rakentaminen muuttivat olennaisesti paikkakuntien rakennetta. Autojen lisääntyminen toi suuria haasteita kaupunkisuunnitteluun. Kuntiin ja kaupunkeihin rakennettiin uusia hallintokeskuksia, kouluja, päiväkoteja, kirjastoja, teattereita ja sairaaloita.

Arkkitehtuuri oli pelkistettyä, järkiperaistä ja rakenteita korostavaa 1960-luvulla. Tyyliuuntausta nimitetään rationalismiksi, jonka on katsottu juontavan juurensa 1930-luvun funktionalismiin. Arkkitehtuurissa korostui rakennustekniikan kehitys sekä elementtirakentaminen. Rakennuksen muoto johdettiin rakenteista, jolloin tyyliuuntausta kutsuttiin joko strukturalismiksi tai konstruktivismiksi. Käsitteenä strukturalismi on laajempi ja sillä usein kuvataan myös kaupunkisuunnittelua. Rakentamisessa siirryttiin paikalla valetuista elementeistä tehdasvalmistettuihin täyselementteihin. Suuret yritykset perustivat uusia betonielementtitehtaita. Muovin käyttö yleistyi rakennusosissa, kuten tapeteissa, lattiapäällysteissä, lämmöneristyksessä ja kattoikkunoissa.

1960-lukua on pidetty betoniarkkitehtuurin vuosikymmenenä. Betonin käyttö rakennusmateriaalina mahdollisti rikasmuotoisen arkkitehtuurin. Brutalismiksi kutsutaan arkkitehtuuria, jossa betonia korostetaan esimerkiksi jättämällä veistokselliset betonivalut ja -pinnat näkyviin. Vapaamuotoisten betonirakenteiden tekemisen mahdollisti pitkälle kehittynyt valutekniikka.

Heinäveden kunnantalo ja paloasema on valmistunut 1968. Arkkitehti Heikki Korppi-Tommolan suunnittelema rakennus edustaa kunnan julkista rakentamista sekä arkkitehtuuriltaan pelkistettyä modernismia.

Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin Kirkonmäen seurakuntatalo on valmistunut 1963. Atrium-tyyppisen seurakuntatalon on suunnitellut arkkitehti Ilmo Valjakka.

Kuva: Teija Mustonen 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin virastotalokorttelin uudisrakentamisen on suunnitellut arkkitehti Eero Jokilehto vuonna 1962. Kantavasta rakenteesta erillään oleva lasijulkisivu on toteutettu ns. curtain wall-idean mukaan.

Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mäntymäen kunnantalo on valmistunut vuonna 1966. Autoistumisen vaikutus näkyy kokonaissuunnitelmassa. Autoliikennettä ja jalankulkijoita on pyritty ohjaamaan kaksitasoisella pysäköintialueella. Kuva: Teija Mustonen 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin Pohjankaaren kerrostalo valmistuivat kalliolle 1960-luvun lopussa. Alue on Mikkelin ensimmäisiä metsälähiöitä. Rakennukset on suunnitellut arkkitehti Eero Jokilehto.

Kuva: Aada Mustonen 2012, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin Ristimäenkatu 3:ssa sijaitseva asuinkerrostalo vuodelta 1967. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Eero Jokilehto.

Kuva: Teija Ahola 2016, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Rationalismia ja betonielementtirakentamista 1970-luvulla

1970-luvulla siirryttiin osaelementtirakentamisesta täyselementtirakentamiseen. Käyttöön otettiin betonielementtisysteemi eli BES-järjestelmä, jossa asuntojen välipohjat tehtiin pitkistä esijännitetyistä ontelolaatoista. Arkkitehtuurissa vallitsi viime vuosikymmeneltä periytynyt laatikkomainen betoniarkkitehtuuri, jonka toiminnallisuutta muutettiin erilaisten järjestelmien avulla. Betonipintaa aloitettiin elävöittämään esimerkiksi päällystämällä seinäelementtejä kivirouheella tai keraamisilla laatoilla. Julkisivumateriaalina käytettiin ns. pesubetonia, jossa betonin pinnasta pestiin karkea kiviaines näkyviin. Julkisivuelementtejä päällystettiin myös tiililaatoilla. Julkisivuissa käytettiin edelleen kirkkaita tehostevärejä. Pieksämäellä edustava esimerkki ajanjakson arkkitehtuurista on arkkitehti Maunu Kitusen suunnittelema Hotelli Savonsolmu vuodelta 1976.

Kaupunkien kasvua hidasti energiakriisi vuonna 1973. Ekotalojen suosion kasvaessa tehtiin uudenlaisia teknisiä kokeiluja, kuten rakennuksiin asennettiin aurinkopaneelit ja niitä lämmitettiin vaihtoehtoisilla energiamuodoilla. Öljykriisin seurauksena ikkunoiden kokoa pienennettiin. Uudisrakentamisen sijaan keskiöön nousi vanhan rakennuskannan kunnostaminen julkisiksi tiloiksi. Myöhemmin huomattiin, että rakennuksien korjaaminen uusilla materiaaleilla (mm. muovieristeet, lateksimaali) aiheutti vanhoihin rakennuksiin vakavia vaurioita.

Kansa- ja keskikouluista siirtyminen peruskoulujärjestelmään tapahtui vuosina 1972–1977. Koulurakentamisen lisäksi asuntorakentaminen oli vilkasta 1970-luvulla. Asuinrakentamisen huippu saavutettiin vuonna 1974. Tehostetusta rakentamisen ja energiakriisin vaikutuksesta johtuen elementtitehtaat pelkistivät rakennuksien valmisosia. Murros tapahtui myös suunnittelussa, sillä rakentajan omistamassa elementtitehtaassa insinööristä tuli rakennuksien suunnittelija. Lähiörakentamiseen kohdistui erityisesti kritiikkiä, jonka myötä kaupunkisuunnittelussa ryhdyttiin uudelleen suunnittelemaan selkeitä korttelikokonaisuuksia 1970-luvun lopussa. Rakennuksien laadulliset tavoitteet nousivat määrällisten tavoitteiden ohii jälleen vuosikymmenen lopussa. Mikkelin Saksalan alue on esimerkki 1970-luvun lopun lähiösuunnittelusta, joka perustui vuonna 1973 pidettyyn yleiseen asemakaavakilpailuun. Alueen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Tyynilä-Filosof vuonna 1978.

Arkkitehti Eero Jokilehdon suunnittelema Mikkelin kaupunginkirjasto vuodelta 1976. Kirjastolain (1961) myötä osoitettiin valtionapua kirjastojen rakentamiseen, jotta maan kattava ja tasa-arvoinen kirjastoverkosto toteutuisi.
Kuva: Teija Ahola 2017, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Saksalan asuinalue, joka on toteutettu 1970-luvun lopussa. Aluesuunnitelma perustuu vuonna 1973 pidettyyn yleiseen asemakaavakilpailuun. Kuva: Laura Vikman 2018.

Kuvassa Savonlinnan seurakuntakeskuksen pienkerrostalo vuodelta 1972. Heikki Elomaan suunnittelema rakennuksessa julkisivumateriaalina on käytetty betonielementtiä. Henkilökunnalle rakennettu kerrostalo on osa seurakuntakeskuksen rakennuskokonaisuutta. Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Kuvassa Virtasalmen kirkko, jonka on suunnitellut arkkitehti Olavi Reiman vuonna 1977. Suunnittelun lähtökohtana on ollut vanhan suomalaisen kirkkorakennusperinteen ja paikkakunnalta saatavan materiaalin yhdistäminen. Kuva: Laura Vikman 2014, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Nousukausi ja postmodernismi 1980-luvulla

Postmodernistisella aikaudella suosittiin koristeellisuutta sekä arkkitehtuurissa leikeltiin aikaisempien aikakausien tyyliä. Rakennuksissa suosittiin värien ja muotojen runsautta. Julkisivussa saatettiin vaihdella materiaaleja ja värejä kerroksittain. Aikaudella suosittiin kaakelilaattaelementtejä, kuvioituja pesubetonielementtejä ja pastellinsävyisiä väribetonia. Julkisivuelementtejä päällystettiin tiilipinnalla, jolla pyrittiin luomaan vaikutella käsin muuratausta seinästä. Samalla yleistyivät teräs- ja lasirakenteet.

Oulun koulu -niminen tyyli syntyi Oulussa 1970-luvun loppupuolella. Tyyli-
lisuuntaus on jaettavissa kolmeen pääsuuntaukseen: kansainväliseen postmodernismiin, regionalismiin ja kansallisromanttiseen karelianismiin. Etelä-Savossa regionalismia edustaa arkkitehti Georg Grotenfeltin suunnittelema pientilallisten lomapaikka ja kokoustila *Ararat* Juvalla.

1980-luvulla elettiin taloudellista nousukautta. Ajanjaksolla uusi ilmiö oli kulttuurin monitoimirakennuksien rakentaminen. Kulttuurikeskukset rakennettiin korkealaatuisilla materiaaleilla ja niistä pyrittiin tekemään mahdollisimman näyttäviä. Rakennuksien sijoituspaikat harkittiin tarkasti ja yleensä rakennukset yhdistettiin rantamaisemaan. Etelä-Savossa arkkitehtitoimisto *Arkkitehdit ky* (Gyllihsen-Kairamo-Vormala) suunnitteli Pieksämäen *kulttuurikeskus Poleenin* (1982-89) ja arkkitehti Arto Sipinen suunnitteli Mikkelin *konsertti- ja kongressikeskus Mikaelin* (1988). Arkkitehti Sipinen suunnitteli myös Imatran (1981-86), Espoon (1980-89) ja Kuusamon (1996) kulttuurikeskukset. Kulttuurin monitoimirakennuksien rakentaminen hiipui 1990-luvun laman myötä.

Aikaudella järjestettiin useita arkkitehtuurikilpailuja julkisten rakennuksien rakentamiseksi. Arkkitehtuurikilpailun tuloksena on rakennettu Pieksämäen kaupungintalo (1970-73), Punkaharjun kunnantalo (1982-86), Savonlinnan kaupungintalo (1979-86), Joroisten kunnantalo (1980-luku?), Mikkelin kaupungin virastotalo (1982-86), Mikkelin maalaiskunnan kunnantalo (1985-89), Pieksämäen maalaiskunnan kunnantalo (1988)⁷ ja Savonlinnan Talvisalon siunauskappeli (1981-84).

⁷ Arkkitehtuurimuseo "Kunnan- ja kaupungintalot arkkitehtuurimuseon kokoelmassa" <http://www.mfa.fi/kunnantalot>

Juvalla sijaitseva Ararat on entinen pientilallisten lomapaikka. Regionalismia eli "paikan henkeä" tavoitteli rakennusryhmän suunnittelussa arkkitehti Georg Grotenfelt vuonna 1985. Rakennusryhmä on nykyisin yksityiskäytössä.
Kuva: Kirsti Kovanen 2002, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Savonlinnan kaupungintalo eli Äkkivääri on valmistunut vuonna 1986. Postmodernistisen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Jorma Vesanen lahtelaisesta Arkkitehtityö Oy -toimistosta. Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Punkaharjun kunnantalo on valmistunut vuonna 1986. Kunnantalon arkkitehtikilpailun voittosuunnitelman on laatinut helsinkiläisarkkitehdit Markku Erholtz ja Risto Iivanainen. Rakennus edustaa funktionalistisvaikutteista uusmodernista arkkitehtuurityyliä.
Kuva: Hanna Tyvelä 2015, Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta.

Mikkelin konsertti- ja kongressikeskus Mikaeli edustaa 1980-luvulla yleistynyttä kulttuurin monitoimirakennusta. Mikaelin on suunnitellut arkkitehti Arto Sipinen.
Kuva: Laura Viikman 2018.

ETELÄ-SAVOSSA TEHDYT SELVITYKSET JA LISÄSELVITYKSIEN TARVE

Maakunnallisia rakennusperinnön inventointeja on tehty vuosina 1972 ja 1984. Inventoinneissa käsiteltiin pääosin ennen toista maailmansotaa rakennettuja kohteita ja alueita. Kuntatasolla kaavahankkeiden rakennusinventointeihin ja rakennushistoriaselvityksiin on sisältynyt myös vuoden 1939 jälkeen rakennettuja rakennuksia. Esimerkiksi Pieksämäen strategisen osayleiskaavan (2015) ja Mikkelin kantakaupungin osayleiskaavan (2017) rakennusinventoinneissa on käsitelty laajasti modernin rakennusperinnön alueita ja kohteita. Savonlinnan maakuntamuseon toimesta on laadittu maakunnallinen sektori-inventointi Salpalinjan kohteista.

Etelä-Savossa on toteutettu kolme modernin rakennusperinnön inventointihanketta:

- Savonlinnan maakuntamuseon toteuttama Savonlinnan keskusta-alueen rakennusinventointi, jonka yhteydessä on inventoitu jälleenrakennuskauden asuinalueita vuonna 1993.
- *Mikkelin seudun kulttuuriperintöohjelma* -hankkeen yhteydessä toteutettu modernin rakennusperinnön alueinventointi, jonka yhteydessä on inventoitu Mikkelin keskusta-alueen asuinalueita sekä Haukivuoren ja Hirvensalmen taajama-alueet vuonna 2012.
- *Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta kuntoon* -hankkeessa toteutettu teemainventointi, joka käsitti maakunnan vuosien 1939-1979 välillä rakennetut seurantalot, kaupungin- ja kunnantalot, terveys- ja lääkärin talot, kirkot, kappelit, pappilat, arkkitehti Martti Välikankaan tuotannon sekä toisen maailmansodan aikaiset upseeri- ja aliupseerikylät. Vuonna 2015 toteutetussa hankkeessa inventoimatta ovat jääneet Juvan, Kangasniemen, Pertunmaan, Rantasalmen ja Joroisen kohteet.

Maakunnan modernia rakennusperintöä on käsitelty arkkitehti Petri Enqvistin koulujen kulttuuriympäristökasvatusta varten laatimissa selvityksissä, joissa käsitellään Savonlinnan kaupungin rakennus- ja tyylihistoria sekä Heinäveden rakennettua ympäristöä⁸. Kaakkois-Suomen arkkitehdit SAFA on laatinut Pieksämäen sekä Mikkelin arkkitehtuurikohteista kartat vuonna 1987⁹. Modernin aikakauden keskeisimmistä arkkitehteistä, kuten Alvar Aallos-

ta, Erik Bryggmanista¹⁰ ja Aarne Ervistä¹¹ on kirjoitettu henkilöhistoriat, joiden yhteydessä käsitellään myös Etelä-Savon arkkitehtuuria. Arkkitehti Eero Jokilehdon paikallista merkittävyyttä on arvioitu Mikkelin kantakaupungin osayleiskaavan rakennusinventoinnin yhteydessä.

Etelä-Savossa modernia rakennusperintöä on inventoitu 88 aluetta ja 543 kohdetta marraskuun loppuun mennessä vuonna 2017. Tehtyjen rakennusinventointien ja rakennushistoriaselvitysten pohjalta on noussut esille seuraavanlainen kohdevalikoima:

- asuinalueet, asuinrakennukset
- arkkitehti Martti Välikankaan tuotanto (kattava maakunnallinen inventointi)
- arkkitehti Eero Jokilehdon tuotanto
- elokuvateatterit
- kanavat
- kansakoulut
- kasarmialueet
- kaupungin- ja kunnantalot, valtion virastotalot
- kioskit
- kirjastot
- kirkot, kappelit
- kulttuurin monitoimirakennukset
- lentokonehallit
- liikerakennukset
- metsäkämpät
- oikeus- ja poliisilaitokset
- oppilaitokset
- paloasemat
- pappilat, seurakuntatalot
- peruskoulut
- rautatieasemat

⁸ Enqvist "Savonlinnan kaupungin rakennus- ja tyylihistoria" selvitys; Enqvist "Näe oma ympäristösi -projekti Heinävedellä 1999-2000" -raportti.

⁹ Taustaselvitystä tehdessä ei selvinnyt onko myös Savonlinnasta tehty arkkitehtuurikartta.

¹⁰ Laaksonen 2016, 135-137.

¹¹ Johansson & Lahti & Paatero 2010.

- sairaalat, hoitolaitokset
- Salpalinja (kattava maakunnallinen inventointi)
- seurantalot, tanssilavat
- sillat
- sirpalesuojat
- sähkömuuntajat
- teollisuusrakennukset
- terveys- ja lääkärintalot
- upseeri- ja aliupseerikylät
- urheilukentät ja -katsomot, urheilutalot ja -hallit
- vapaa-ajan ympäristöt, huvilat, kesämökit
- venevajat
- vesitornit

Etelä-Savossa modernin rakennusperinnön inventointi on pääasiallisesti keskittynyt 1940- ja 1950-luvuille. Pääpaino on ollut kaupunkien jälleenrakennuskauden asuinalueilla. Maaseudun jälleenrakentamista¹² on käsitelty niukasti inventoinneissa. Tutkimustiedot jakautuvat maakunnassa epätasaisesti, sillä rakennusinventoinnit on tehty suurimmaksi osaksi kuntien kaavoitustyön yhteydessä. Maakunnallista kattavuutta ajatellen modernin rakennusperinnön inventointitietoa tarvittaisiin Kangasniemen, Joroisen, Pertunmaan, Rantasalmen, Juvan ja Savonlinnan alueilta.

Hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen liittyvät liikuntaympäristöt, päiväkodit, leikkipuistot, terveyskeskukset, hoitolaitokset, peruskoulut ja oppilaitokset ovat jääneet lähes kokonaan inventointien ulkopuolelle. Paikallisten arkkitehtien vaikutusta kaupunkikuvaan on tutkittu vielä hyvin vähän Etelä-Savossa. Suurin kohderyhmä asuinrakennuksien, liikerakennuksien ja vapaa-ajan asuntojen jälkeen ovat kansakoulut¹³, joista inventoimatta on noin 188 kohdetta. Kuntaliitoksien myötä suurimmat muutos- ja purkamispaineet kohdistuvat entisiin kunnantaloihin, seurakuntarakennuksiin ja kouluihin.

¹² Siirtoväen sijoitussuunnitelmaan liittyvää kartta- ja asiakirja-aineistoa säilytetään mm. Kansallisarkistossa.

¹³ Wikipedia-artikkeli "Luettelo Suomen kansakouluista 1966" URL-osoite: https://fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_Suomen_kansakouluista_1966

KOhteiden arviointiprosessi ja -kriteerit

Kohdevalinnan jälkeen arviointiprosessissa määritellään kohteiden kulttuurihistoriallinen arvo. Modernin rakennusperinnön kulttuurihistoriallisen merkittävyyden arvioinnissa luotettavana aikamääreenä on pidetty kahtakymmentä vuotta kohteen valmistumisesta. Maakuntakaavan kulttuuriympäristöselvityksissä on kohteiden lisäksi tärkeää tarkastella myös laajempia alueita ja niiden merkittäviä piirteitä, kuten esimerkiksi asuinalueen yhtenäisyyttä, liittymistä maisemaan tai rakennusten alkuperäisyyttä¹⁴.

Rakennetun kulttuuriympäristön merkittävyyttä arvioidaan vakiintuneen mallin avulla, jossa tarkastellaan alueita, kohteita ja rakennuksia seuraavien arvojen kautta:

- **rakennushistoriallinen:** kohdetta leimaavat sen rakentamisajankohdalle ominaiset piirteet, jollekin muutosajankohdalle ominaiset piirteet tai jatkuvuudet. Kohde ilmentää esimerkiksi rakennusaikaansa, materiaali- tai rakennusteknisiä piirteitä.
- **historiallinen:** kohteeseen liittyy esimerkiksi merkittäviä henkilöhistorian, sosiaalishistorian, elinkeinohistorian, sotahistorian, liikennehistorian tai teollisuushistorian ilmiöitä.
- **maisemallinen:** kohteella on merkitystä ympäröivässä maisemassa tai kaupunkikuvassa tai kohteella on merkitystä ympäröivän maiseman muodostumiselle esimerkiksi elinkeinotoiminnan kautta.

Inventoitavien alueiden, kohteiden ja rakennuksien arvottamisessa käytetään seuraavia kriteereitä, jotka perustuvat lakiin rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010):

- **harvinaisuus tai ainutlaatuisuus:** kohteen harvinaisuus voi liittyä esimerkiksi rakennustapaan tai arkkitehtuuriin.
- **historiallinen tyypillisuus alueelle:** kohde edustaa esimerkiksi alueen tyyppillisiä piirteitä tietyllä ajanjaksolla.
- **edustavuus:** kohde ilmentää alueen tai ajanjakson tyyppillisiä piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin.

¹⁴ Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa 2011, 28.

- **alkuperäisyys:** kohde on alkuperäisessä käyttötarkoituksessa tai siinä on säilynyt alkuperäinen arkkitehtuuri ja/tai rakennustapa. Kohteen alkuperäisyys voi liittyä esimerkiksi käytön jatkuvuuteen.
- **historiallinen todistusvoimaisuus** eli kohteen merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä. Historiallinen merkitys voi liittyä esimerkiksi teollisuushistoriaan, tekniikan historiaan, kulttuurihistoriaan, henkilöhistoriaan tai yhteiskunnallisiin ilmiöihin.
- **historiallinen kerroksellisuus:** kohteessa on näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta.

Suomessa rakennusperintöä suojellaan yleisemmin kaavoituksella. Arviointiprosessissa voidaan arvioida inventointikohteiden paikallista, maakunnallista ja valtakunnallista merkittävyyttä. Laajemmassa kontekstissa arvioituja kohteita voidaan hyödyntää maakuntakaavan ja valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) päivityksessä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Kulttuuriympäristöt ovat alituisesti muutoksen kohteena ja tästä syystä kulttuuriympäristöt saattavat olla kerroksellisia kokonaisuuksia. Rakennettu kulttuuriympäristö ilmentää yhteiskuntamme rakentumista ja on näkyvä osa historiaamme. Taustaselvityksen tarkastelujaksolle (1939–1990) sisältyvät muun muassa toinen maailmansota, jälleenrakennuskausi, hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen, rakennustekniikan kehittyminen, öljykriisi ja taloudellinen nousukausi. Moderni rakennusperintö muodostaa suurimman osan arkiympäristömme ja tämän vuoksi voi olla vaikeaa tunnistaa rakennuksien ominais- ja erityispiirteitä. Rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnilla pyritään etsimään vastausta siihen, millaista rakennusperintö on Etelä-Savossa ja kuinka se on säilynyt nykypäivään saakka.

Etelä-Savossa modernia rakennusperintöä on inventoitu pääasiassa kaavahankkeiden yhteydessä. Kaava-alueiden tasoista (asemakaava, yleiskaava) ja aluerajauksesta riippuen on inventointeihin sisältynyt vaihtelevasti vuo-

sien 1939–1990 välillä rakennettuja alueita ja kohteita. Pääpaino on ollut 1940–50-luvuilla rakennetuissa asuinalueissa. Inventointiaineistojen pohjalta tiedämme vielä hyvin vähän 1960–1980-lukujen rakentamisesta Etelä-Savossa. Maakunnan kattavat inventoinnit on tehty Salpalinjan kohteista sekä arkkitehti Martti Välikankaan tuotannosta. Maakunnassa on runsaasti inventoitu seurantaloja, kaupungin- ja kunnantaloja, terveystaloja, kirkkoja, kappeleita sekä toisen maailmansodan aikaisia upseeri- ja aliupseerikylä.

Inventointiaineiston perusteella maakunnassa on runsaasti jälleenrakennuskauden asuinalueita, jotka sijoittuvat kaupunkialueelle. Savonlinnassa metsäteollisuudella oli suuri vaikutus esimerkiksi Inkerikylän rakentamiseen 1940-luvulla. Suomessa sodan jälkeen jälleenrakentamisen painopiste oli maaseudulla, mutta inventoinneissa käsitellään niukasti maaseudun jälleenrakentamista. Maaseudun lisäksi inventointeihin tulisi sisällyttää enemmän 1960-luvun ja sitä nuorempia asuinalueita. Tehtyjen selvitysten perusteella on vielä vaikeaa arvioida sitä, kuinka esimerkiksi hyvinvointipalveluiden rakentaminen vaikutti kuntakeskuksiin 1960- ja 1970-luvuilla.

Tarkasteluajanjaksolle sijoittuu useiden nimekkäiden arkkitehtien suunnittelemaa rakennuksia, mutta inventointien kautta on noussut esille myös paikallisesti merkittäviä suunnittelijoita. Toisen maailmansodan jälkeen kaupungin-arkkitehti Eero Jokilehdolla oli merkittävä rooli Mikkelin kaupunkisuunnittelussa sekä julkisten rakennuksien suunnittelijana. Savonlinnassa lapsuutensa viettänyt arkkitehti Martti Välikangas suunnitteli lukuisia funktionalistisia ja myöhemmin pelkistetyn modernistisia rakennuksia Etelä-Savoon vuosina 1931–1966. Inventointiaineiston perusteella useita rakennuksia maakuntaan ovat suunnitelleet muun muassa arkkitehti Kauko A. Tuominen, arkkitehti Aune Mertaaja, arkkitehti Einari Wennervirta ja arkkitehtitoimisto Oli ja Eija Saijonmaa.

Inventointiaineiston perusteella Etelä-Savon modernin rakennusperinnön erityispiirteet liittyvät erityisesti metsäteollisuuteen, vesistöihin ja sijaintiin itärintaman tuntumassa toisen maailmansodan aikana. Etelä-Savossa modernin rakennuskannan inventoiminen on vasta aloitettu, mutta selvityksistä on noussut esille jo monia mielenkiintoisia ilmiöitä, arkkitehtejä ja rakennuskokonaisuuksia.

KIRJALLISUUS JA LÄHDELUETTELO

Ahola, Teija (2017) "Kansalliskirjaston digitointi- ja konservointikeskuksen rakennushistoriaselvitys" -raportti. Mikkeli.

Ahola, Teija (2012) "Pankarannan vanhainkodin alueen rakennushistoriaselvitys" -raportti 27.3.2012. Tilaaja: Mikkelin kaupungin Tilakeskus.

Ahola, Teija (2014) "Terveyttä kaikille terveystalot ja kunnanlääkärintalot 1940-luvulta 1960-luvulle". Museovirasto. URL-osoite: <http://www.nba.fi/fi/File/2570/terveys-ja-kunnanlaakaritalot-1940-1960-luvuilla.pdf>

Ahola, Teija (2017) "WISA-areenan rakennushistoriaselvitys" -raportti. Tilaaja: Mikkelin kaupungin kaupunkisuunnittelu.

Enqvist, Petri (2001) "Näe oma ympäristösi – projekti Heinävedellä 1999–2000". Etelä-Savon taidetoimikunta, Heinäveden kunta ja Heinäveden lukio.

Enqvist, Petri (2003) "Savonlinnan kaupungin rakennus- ja tyylihistoria". Savonlinnan maakuntamuseon projekti etsi, löydä ja näe kadonnut kaupunki.

Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta (ESKU). Etelä-Savon maakuntaliitto, Etelä-Savon elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus sekä Savonlinnan maakuntamuseo.

Halme, Anna-Maija & Pakkala, Leni (toim.) (2008) "Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot". Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:18. URL-osoite: <http://www.kulttuuriymparistomme.fi/download/noname/%7B948B32DC-7E7F-4622-9FED-4D498398D1C0%7D/126164>

Härö, Mikko & Forsius, Johanna (2013) "Kulttuurihistoriallinen inventointi rakennetussa ympäristössä 2010" -luonnos. Museoviraston Rakennushistoriallinen osasto.

Johansson, Eriika & Lahti, Juhana & Paatero, Kristiina (2010) "Aarne Ervi – tilaa ihmiselle". Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.

Kaakkois-Suomen arkkitehdit SAFA (1987) "Mikkeli arkkitehtuurikohteita". Pieksämäki: Raamattutalo.

Kaakkois-Suomen arkkitehdit SAFA (1987) "Pieksämäki arkkitehtuurikohteita". Pieksämäki: Raamattutalo.

Kervinen, Minttu (2016) "Pieksämäen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö" -raportti 1.12.2016 FCG suunnittelu ja tekniikka Oy. Tilaaja: Pieksämäen kaupunki.

Koski, Ulla & Vatiola, Matti (2011) "Kulttuuriympäristö maakunta-kaavoituksessa". Suomen ympäristö 28/2011. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Kovanen, Kirsti & Saraste, Leena (1989) "Arkkitehtuuri Itä-Suomessa – Meijän miljö". Jyväskylä: Kuopion, Mikkelin ja Pohjois-Karjalan läänien taidetoimikunnat.

Kovari, Maija & Siik, Kirsikka (2015) "Pieksämäki rakennetun kulttuuriympäristön inventointi" -raportti strategiseen osayleiskaavaan 10.12.2015 Ramboll. Tilaaja: Pieksämäen kaupunki.

Kummala, Petteri (2005) "Lamasalvoksesta elementtitekniikkaan. Suomalainen pientalosuunnittelu jälleenrakennuskaudella". Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.

Kyläkoski, Eeva (2006) "Mikkelin Karkialammen alue rakennushistoriaselvitys" -raportti asemakaavan muutosta varten 22.3.2006 Jaakko Pöyry Infra / Maa ja Vesi Oy. Tilaaja: Senaatti-kiinteistöt.

Könönen, Nina (2016) "Kuortin kulttuuriympäristöselvitys" -raportti 15.3.2016 Arkkitehtuuripalvelu Nina Könönen. Tilaaja: Pertunmaan kunta.

Könönen, Nina (2016) "Pertunmaan kirkonkylän kulttuuriympäristöselvitys" -raportti 6.4.2016 Arkkitehtuuripalvelu Nina Könönen. Tilaaja: Pertunmaan kunta.

Könttä, Eveliina & Ahola, Teija (2017) "Rakennetun ympäristön kehitys" -raportti 18.1.2017 Mikkelin kantakaupungin osayleiskaavaan 2040. Tilaaja: Mikkelin kaupunki.

Laaksonen, Mikko (2016) "Erik Bryggmanin arkkitehtuuri". Helsinki: Rakennustieto Oy.

Lehtimäki, Terhi (2014) "Terveyttä kaikille – keskussairaalat 1940-luvulta 1980-luvulle". Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy. Helsinki: Museovirasto. URL-osoite: <http://www.nba.fi/fi/File/2557/keskussairaalat-1940-luvulta-1980-luvulle.pdf>

Martikainen, Eeva & Myllynen, Reijo & Puurunen, Hannu (2016) "Koivikon koulukoti, Mikkeli rakennushistoriaselvitys" -raportti 31.5.2016 Arkkitehti-toimisto Hannu Puuronen Oy. Tilaaaja: Senaatti-kiinteistöt.

Museovirasto "Rakennettu hyvinvointi" (viitattu 23.1.2018) URL-osoite: http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/rakennettu_hyvinvointi

Mustonen, Aada & Puntanen, Pia & Vikman, Laura (2012) "Modernin jäljillä. Alueinventointeja Mikkelin seudulla" Mikkelin seudun kulttuuriperintöohjelma julkaisu 1. Mikkeli: Mikkelin kaupunki.

Puurunen, Hannu (2011) "Mikkelin virastotalokorttelin rakennushistoriaselvitys" -raportti 27.1.2011 Arkkitehtitoimisto Hannu Puuronen Oy. Tilaaaja: Senaatti-kiinteistöt.

Pyykkönen, Teijo (toim.) (2013) "Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin". Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 170. URL-osoite: <http://www.nba.fi/fi/File/2200/liikuntaymparistot-kulttuuriperintona.pdf>

Salmela, Ulla (1998) "Omnibus Linja-autoasemia ja liikennettä Mikkeliissä 1.4.-30.9.1998" näyttelyesite. Mikkeli: Suur-Savon museo.

"Savottakämpät – metsien hiljaiset vaeltajat". *Kadonneen kulttuuriperinnön metsästäjät* -blogi Metsähallituksen talousmetsien kulttuuriperintöinventoinnista 2010–2015 (viitattu 14.1.2018). URL-osoite: <http://kulttuuri-perintoinventointi.blogspot.fi/2014/09/savottakampat-metsien-hiljaiset.html>

Standertskjöld, Elina (2008) "Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1930–1950". Suomen rakennustaiteen museo ja Rakennustietosäätiö RTS julkaisu. Helsinki: Rakennustieto Oy.

Standertskjöld, Elina (2011) "Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1960–1980". Suomen rakennustaiteen museo ja Rakennustietosäätiö RTS julkaisu. Helsinki: Rakennustieto Oy.

Timonen, Juha (1993) "Savonlinnan kaupungin alueen rakennusinventointi" inventointikortit Savonlinnan maakuntamuseo.

Vauramo, Anu (1995) "Kämpiltä kelokyliin – Metsähallituksen suojellut rakennukset". Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, No 44.

ETELÄ-SAVON
MAAKUNTALIITTO

ISBN 978-952-5932-49-2

ISSN 1455-2930